

Zur Kritik und Erklärung.

Caroli Friderici Hermanni

Parergorum Fascic. III. part. 2.

(Cf. vol. V, p. 608 sqq.)

XXXI.

Terentii Andria quum aliis locis tum I, 1, 25 criticos exercitavit; ubi quum vulgo sic legeretur:

*Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas — nam antea
Qui scire posses aut ingenium noscere,*

Bentleius et numerorum et constructionis stribligini ita mederi aggressus est, ut et copulam *ac* ad finem primi versus adderet, et in secundi principio *libera* scriberet, quo facto simul etiam illud se lucrari putavit, ut incommodam comparativi *liberius* significationem eliminaret, quae iam antiquis grammaticis tantum negotii facessivit, ut Donatus vel gradum comparativum esse protinus negarit. Quippe, inquit, si nunc *liberius* vivendi potestas erat, etiam dum ephēbus esset *libere* vivendi potestatem habebat; atqui hoc falsum, dum in metu agebat et sub magistro; vel hac igitur de causa illa forma eliminanda videbatur. At enim hanc rationem iam alii refutarunt, ut vir doctus in Misc. Obs. Amstel. T. III, p. 391 et Schopenius de Terentio et Donato, Bonn. 1821. 8, p. 6; neque adeo necesse est ut cum hoc eo confugiamus, ut Pamphilum etiam inter ephēbos aliqua libertate usum esse arguamus; sed simpliciter ad eam comparativi naturam redire licet, qua interdum, ut Nitzschius ait ad Plat. Ionem p. 59, *animum a contrarii cogitatione revocat*; nec si verbi causa Achillem cochlea celeriores dico, huic quoque celeritatis laudem tribuo. Quaecunque enim, ut Platonis verbis utar, τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον recipiunt, non absolutam, sed relativam vim habent, quae prout accipitur eiusdem notionis et maximum et minimum gradum comprehendit paulatimque decrescendo vel in contrarium sui mutari potest, ut praeclare Grauerus in Zeitschr. f. d. Alterth. 1842, p. 30: *das Maximum und das Minimum der fides bleiben doch immer fides; aber die negative Seite verliert sich am Ende so weit vom Mittelpuncte, dass sie als das Gegenheil von dem erscheint was sie seyn sollte*; *) quod si vel maxime *liberius* maiorem libertatis gradum significat, non tamen solum liberum a servo distinguit, qui etsi omni libertate careat, tamen si omnino gradus libertatis statuere placet, etiam *minus liber* recte dicitur. De comparativo igitur salva res est; tanto magis autem laborant numeri, de quibus vereor ut aut Schopenii ratio, qui *vivendi* in duas syllabas contrahit, aut Francisci Ritteri machina, qui *liberius* trisyllabe pronunciat, Terentianae elegantiae conveniat; denique ne illud quidem duritie caret, quod aut copulam contra

*) Eadem causa est loci epist. Cic. ad Brut. I, 2: *magis mihi probatur severitas militum quam tua*, ubi frustra Marklandum *clementiam* desiderare monui in Vindic. latin. p. 40 et in Epimetro contra Zumptium p. 17, adeoque extra comparisonem usu venit, ut Famil. II, 1 *officium accusari pro inofficiositate*, Fab. III, 7: *cognosce aequitatem expostulationis tuae*, ubi Cicero tantum abest ut *aequam* Appii expostulationem dicat, ut eiusdem *iniquitatem* potius demonstraturus sit.

libros in fine versus inseri aut constructionem ita institui necesse est, ut verbis *liberius vivendi fuit potestas* pro apodosi habitis a v. 28: *quod plerique omnes faciunt adulescentuli*, novae sententiae initium capiatur. Quibus omnibus comprehensis haud scio an optima medela haec fuerit, ut integra verba, in quibus difficultas cernitur, una cum praecedente Sosiae appellatione, cuius nulla ratio apparet, pro glossemate *) exturbemus, Simonisque orationem hunc in modum continuemus:

Nam is postquam excessit ex ephebis — nam antea

Qui scire posses aut ingenium noscere etc.

Liberius certe vivendi potestatem habuisse, qui ephebis excessissent, adeo constabat, ut hoc Sosiae narrari opus non esset, nec si maxime Romanis ignotum fuisset, sequentia: *dum aetas metus magistri prohibebant*, quanquam de sententia ambiguum relinquebant: posterius demum, quum haec fabulae aut in scholis legerentur aut grammaticorum doctae sedulitati materiam praeberent, id ipsum, quod sibi quemque ex toto sententiae tenore colligere consentaneum erat, claris verbis enarrandum videri poterat. Atque commodissime accidit, ut non modo apud Cic. invent. II, 23 verba *liberius vivendi fuit potestas* ab optimis libris absint, sed etiam de Orat. II, 80, ubi idem versus laudatur, *Sosiae* nomen non exsistat; quod etsi in Rhetoricorum libris bis adiectum legitur, tamen ne sic quidem rationes nostras turbat, si quidem vel eodem modo quo reliqua illa verba a librario suppleri vel ab ipso Cicerone versus explendi causa adici poterat, ut sequens Sosiae mentio haberet quo referretur; denique ne ad Ciceronem quidem incorruptum Terentium pervenisse necesse est.

*) [Insitiorum in Terentianis fabulis versicolorum plura exstant quam plerique suspicantur exempla. In prologos Heautontimorumeni et Phormionis illos irrepsisse, qui tanta interpretibus negotia facessivere:

Duplex quae ex argumento facta est simplici

et *Quem diceret, nisi haberet, cui malediceret*

Guilelmus Ihnius vidit in Quaestionibus Terent. Bonnae editis a. 1843.

Ipsa initio Adelphon defendi posse nego quae vulgantur:

Profecto hoc vere dicunt: si absis uspiam

Aul ubi si cesses, evenire ea satius est,

Quae in te uxor dicit et quae in animo cogitat

Irata, quam illa quae parentes propiti.

Uxor, si cesses, aut te amare cogitat e. q. s.

Eiectis glossematis poetae haec tantum tribues:

Profecto hoc vere dicunt: si absis uspiam,

Quae in te uxor dicit, evenire ea satius est,

Irata, quam illa quae parentes propiti.

Uxor e. q. s.

F. R.]

XXXII.

Odyssæe locus IV. 512 sqq. quot difficultatibus primum accedentem excipiat, qua solet diligentia Nitzschius exposuit, nec veteres se aliter expedire potuisse videntur, quam ut cum Androne (cf. Eustath. p. 1507) Aegisthi domicilium ad Cytheram insulam transferrent, quo scilicet Maleae mentio explicaretur; Nitzschius vero, quum hoc ferri non posse facile intelligeret, eo processit, ut aut integrum locum a v. 514 usque ad v. 520, aut certe v. 514—516 interpolatos iudicaret a sciolo, qui Agamemnonis appulsum ad locum ab Aegistho habitatum ad tempestatis potius vim quam ad Iunonis beneficium referre cupiens temere arrepto Maleae nomine locorum situm misere conturbasset. Neque enim apparet, quomodo, postquam poëta Agamemnonem Iunonis beneficio sospitem evasisse narravit:

σὸς δὲ που ἔκφυγε κῆρος ἀδελφεὸς ἢδ' ὑπάλυξεν
ἐν νηυσὶ γλαφυρῆσι, σώσσε δὲ πύτνια Ἥρη,

mox eundem in eo fuisse tradat, ut Maleae promontorium attingeret, quo recto cursu domum rediens nunquam pervenire poterat: maiorque etiam difficultas in ea re cernitur, quod ab eodem promontorio, quo paene salvus pervenisse videatur, rursus in alium relatus eadem tamen tempestatis vi in extremum agrum coniectus esse dicitur, ubi olim Thyestes, iam huius filius Aegisthus habitaverit:

ἀλλ' ὅτε δὴ τάχ' ἔμελλε Μαλειῶων ὄρος αἰπὺ
ἵξασθαι, τότε δὴ μιν ἀναρπάξασα θύελλα
πόντον ἐπ' ἰχθυόεντα φέρειν μεγάλα στενάχοντα
ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιῆν, ὅθι δώματα ναῖε Θυέστης
τὸ πρῖν, ἀτὰρ τότε ἔναιε Θυεστιάδης Αἰγισθοῦς:

denique parum intelligitur, quomodo inde quoque incolumis abierit ventoque retro verso domum venerit:

ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ κείθεν ἐφαίνετο νόστιος ἀπήμων,
ἄψ δὲ θεοὶ οὐρον στρέψαν καὶ οἰκάδ' ἴκοντο,

quum sequentia clare doceant eum prope ipsam Aegisthi habitationem descendisse ab illoque hospitio exceptum mox ibidem insidiis periisse. At enim propius inspectus locus, ut mihi videtur, nulla omnino medicina, nedum tam violenta, indiget, modo hoc recogitemus, quod nescio quomodo interpretes neglexerunt, in proxime antecedentibus de ingenti illa tempestate agi, qua redeuntium Graecorum naves adeo dispersæ sunt, ut Agamemnonis quoque accessio ad Maleam non ad rectum aliquem cursum, sed ad errorem referendam sit, qui illi maximam perniciem afferre potuerit, nisi Iunonis beneficio naufragium in promontorio procellosissimo prohibere-

tur; haec igitur ipsa, ut videtur, navibus iamiam naufragium passuris procellam immittit, qua quamvis initio in altum reiecti Argivi mox tamen verso divinitus vento ad patriae fines referuntur ibique incolumes pedem in terra ponunt. Sic omnia recte procedunt: Iunonis beneficium Agamemnonem non tam domum reducit quam a naufragio servat, quali modo Ajax obierat; procella tamen ab ipsa immissa quamvis gementem eo refert, ut multo propius quam antea ad patriae fines accedat; denique ex hac quoque divino numine servatus ventoque secundo ad ipsam terram delatus patriam recuperatam salutat; neque ullo modo opus est ut Aegisthi domicilium in alium locum extra Argolidis fines transferamus, quos ipsos Agamemnonem attingisse sequentia docent:

ἦτοι ὁ μὲν χαιρών ἐπεβήσατο πατρίδος αἴης,
καὶ κύνει ἀπτόμενος ἦν πατρίδα, πολλά δ' ἀπ' αὐτοῦ
δάκρυα θεοῦ χέοντ' ἐπεὶ ἀσπασίως ἴδε γαῖαν:

nedum eo confugiamus, ut cum Nitzschio καὶ κείθεν et ἄν οὐρον στρέψαν, ad reditum ex Aegisthi ἐσχατιῇ trahamus, quo nisi revera Agamemnon appulisset, nec speculator Aegisthi eius reditum nunciare nec ipse Aegisthus eum hospitio excipere potuisset. Immo haec adverbia ad Θύελλαν spectant, quae illum rursus in altum reiectura videbatur, unde etiam μεγάλα στενάχειν dicitur, ut qui salutare eius vim non intelligeret; haec ipsa tamen in naufragio tantum prohibendo cernebatur, neque ipsius ope, quamvis propius ad patriam relatus, ipsam terram attingisset, nisi alterum deorum beneficium accessisset, qui procellam in secundum ventum mularunt eo-que facto naves ad ipsam Argolidis oram direxerunt.

XXXIII.

Duplicem Liberi patris cultum Athenis fuisse quum alii tum imprimis Boeckhii in praeclara disputatione Actis Academiae Berolinensis a. 1816—1817 inserta ita evicit, ut iuniorem sive Eleutherensem ab antiquiore Limnaeo sine ulla dubitatione distinguamus; nec minorem plausum ea Boeckhii suspicio tulit, qua Eleutherensem cultum eo maxime tempore Athenas migrasse statuit, quo Melanthus victo Boeotorum rege Xantho et sibi regnum et Atheniensibus Oenoen ac Celaenas oppida Eleutheris vicina vindicasse traditur; mirum tamen nec ipsum Boeckhium neque quenquam eorum qui hunc secuti sunt eius loci meminisse, qui quum manifestissime ad hanc fabulam respiciat, exigua emendatione facta quicquid lucis ex insigni illo Boeckhii invento acceperit, eidem ita reddet, ut tunc demum certum illi antiqui scriptoris testimonium accedere videatur. Nimirum apud Nonnum Dionys.

XXVII. 301 sqq. Iupiter, dum Baccho filio suo socios ex decorum numero conciliare studet, Minervam inter alia hoc quoque argumento ad opem ferendam excitat:

αἰγίδα σεῖο τίνασσε, προασπίζουσα Ἀναίον,
σεῖο κασιγνήτου μελαναίγιδος, ὃς σεῖο πάτρην
ῥύσεται, ἐξελάσας Βοιωτίων ἡγεμονῆα·
καὶ μέλος αἰεῖσει ζωάγριον ἀσιὸς Ἐλευθοῦς,
πιστὸν ἀνευάζων Ἀπατουρίον νῆα Θουώης,
οὗ μετὰ δὴ φρούγα ῥυθμὸν ἀνακρούσουσιν Ἀθῆναι,
Λιμναῖον μετὰ Βάκχον Ἐλευσινίῳ Διονύσῳ:

ubi modo Ἐλευθερίῳ pro Ἐλευσινίῳ restitueris, simul insignem loci difficultatem sustuleris et omnia ad Boeckhii sententiam egregie direxeris. Eleusinium certe Bacchum hoc loco eo minus ferre possumus, quo clarius ipse Nonnus alio loco XXXI. 67 hunc quoque antiquiorem fecit, quem Iuno metuit ne novus Bacchus Semelae ex Iove filius exturbet honoribusque suis privet:

μηδὲ νέον Διόνυσον ἀνυμνήσωσιν Ἀθῆναι,
μηδὲ λάχῃ γέρας ἴσον Ἐλευσινίῳ Διονύσῳ,
μὴ τελετάς προτέροιο διαλλάξειεν Ἰάκχου,
μὴ τάλαιρον Δήμητρος ἀτιμῆσειεν ὀπώρας. *)

Ἐλευθερίος autem non modo notum usitatumque Liberi patris cognomen est, verum etiam totius loci sententiae accuratius exactae apprime convenit. Respicit enim poeta illam fabulae formam, qua Melanthus in Xantho occidendo ab ipso Baccho adiutus esse tradebatur, qui caprina pelle tectus pone Xanthum apparuisset eaque re effecisset ut Xanthus a Melantho increpalus retro vertendo locum caedi daret; cf. Schol. Aristoph. Acharn. v. 146: Ξάνθος δὲ Βοιωτὸς προεκαλέσατο τὸν Ἀθηναίων βασιλέα Θυμαίτην, οὗ δεξαμένον δὲ Μέλανθος ἐπιδημῶν Μεσσηνίος τὸ γένος ἀπὸ Περικλυμένου τοῦ Νηλέως, ὑπέστη ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ· μονομαχοῦντων δὲ ἐφάνη τῷ Μελάνθῳ τις ὀπισθεν τοῦ Ξάνθου τραγῆν τουτέστιν αἰγίδα μέλαιναν ἐνημίμενος· ἔφη οὖν ἀδικεῖν αὐτὸν δεύτερον ἤκοντα· ὃ δὲ ἐπεσιγράφη, ὃ δὲ παῖσας ἀποκτείνει αὐτόν: cuius fraudis memoriam si Athenienses instituto Ἀπατουρίων festo et μελαναίγιδος Διονύσου cultu propagasse fama erat, non in primis tantum versibus, verum etiam posterius, ubi Ἐλευθοῦς ἀσιὸς Thyonae filium Apaturii nomine praedicaturus dicitur, idem facinus tangi consentaneum est. Atqui Ἐλευθοῦς ἀσιὸν, quo duce Athenienses post Bacchum λιμναῖον sive antiquiorem alius dei cognominis laudes Phrygiis numeris cantabunt,

*) Fortasse legendum ὀπώρα: ne auctumni proventus, id est vinum Cereris canistra infamet.

quomodo Ilithyiae civem faciam, quae alibi *Ἐλευθοῦς* nomine intelligitur (Pind. Ol. 17, 42; cf. Böttiger kl. Schr. T. I, p. 65), non habeo; vide igitur, ne commodissime Eleutherarum incolam interpretemur, sive Pegasus, qui maxime Bacchi sacra Eleutheris Athenas transportasse ferebatur, sive ipsum Eleutherum, hoc est totam Eleutherensium civitatem, quae si illius victoriae beneficio ex Thebanorum dititione ad Atticos transitit, velut captivitalis redimendae mercedem Bacchicas illas religiones cum Atheniensibus communicasse dici poterat. Nam quod Pausanias I, 38, 8. Eleutherenses *οὐ πολέμῳ βιάσθεντας, ἀλλὰ πολιτείας τε ἐπιθυμήσαντας παρὰ Ἀθηναίων καὶ κατ' ἕχθος τῶν Θηβαίων* ad Athenienses transiisse narrat, non impedit quominus Nonnus aut famam aut, quod in hoc poeta eodem redit, speciem narrationis aliam secutus sit; qui si modo hoc acceperat, eodem tempore et Eleutherarum transitum et certamen inter Xanthum et Melanthum factum esse, facillime eo delabi poterat, ut idem oppidum, cuius transgressio fortasse litem de aliis locis conterminis inter Atticos et Boeotos moverat, ipsius demum litis praemium fuisse existimaret. Atque omnino haec eo minus ad unguem exigi oportet, quo verisimilius est totum hoc Xanthi et Melanthi certamen ad physicas potius quam historicas fabulas pertinere, ipsumque adeo Melanthum eundem cum Baccho *μελαναίγιδι* habendum esse, velut etiam Conon apud Phot. Bibl. p. 138 Bekk. non *μελαναίγιδι* sed *Μελανθίδῃ Διονύσῳ* festum institutum esse narrat*); eundem tamen sive Melanthum sive Melanaegidem Bacchum ut eundem cum Eleutherensi habeamus, et Suidas cogit, qui T. II, p. 521 claris verbis Eleutherum propter filiarum salutem *τιμῆσαι Μελαναίγίδα Διονύσον* tradit, et illud confirmat, quod Eleutherarum origo apud Plutarchum Qu. Gr. 39. cum tempestatibus et procellis iungitur, quas ipsius *μελαναίγιδος* vocabulo declarari probabile est; cf. intpp. Aeschyl. Sept. v. 696; quod si vulgaris fabula Apaturiorum originem cum *Μελαναίγιδος* cultu Athenas introducto commiscuit, nihil obstat quo minus Nonnus Apaturium quoque Bacchum ab Eleutherensi homine repeteret. Mira utique forma *Ἐλευθῶ* pro Eleutheris earumve *ἀρχηγέτιδι*, quam Ilithyiam fuisse nemo memoriae prodidit, sed quum omnino nulla quantum quidem scio Ilithyiae patria constet unde *ἀστός* ipsius repeli possit, inter ea oppida, quorum

*) Sunt etiam qui Bacchi auxilium prorsus omittant, ut Schol. Aristoph. Pac. 890 et Polyæn. Strategg. I, 19, ubi quod corruptissime legitur oraculum Xantho editum: *τάξις ἀπάτη ὁ μέλας φόβον ἔσχε Μελαίνας*, integrum fortasse sic fuit: *φράζει ἄναξ ἀπάτην, ἀπάτη μέλας ἔσχε μελαίνας*.

nomina poeta sic deformare poterat, multo certe maior probabilitas est Eleutherarum quam, quae Naekii sententia est (Opuscc. T. II, p. 189), Eleusinis, quae licet et ipsa ab Atheniensibus ita victa esse tradatur, ut ab eius incolis deorum religiones et ceremonias acciperent, hoc ipsum tamen sub Erechtheo potius multoque ante Melanthum Boeotiae regis caedem ponitur, nec qui Eumolpum vel Musaeum Ἐλευθοῦς ἀστὸν intelligeret, aut ἀπαιτούριον Διόνυσον immiscuisset aut φρυγία ῥυθμὸν pro Thracico poetæ tribuisset. His autem positus ne ipse quidem Bacchus, cui praeunte Eleuthus cive Athenienses Phrygios numeros cecinisse dicuntur, Ἐλευσίνιος rectius quam Ἐλευθέριος appellabitur, quod cognomen sive ipsum ab Eletheris ductum erat, sive ut Welckero placet (Nachtrag z. Trilogie p. 196 sqq.) suum potius oppido nomen imposuit, aptissime ab Eletherensi cive Atheniensibus commendabatur; eidemque multo melius quam Eleusinio Iaccho illud convenit, quod μετὰ Αἰμναῖον Βάκχον celebratum legimus; quod sive ad cultus originem retulerimus, eadem huius loci causa erit quae Thucydidis II, 15, ubi τὰ ἀρχαιότερα Διονύσια, quae τῷ ἐν Αἰμναῖς Διονύσῳ agebantur, solis Eletherensibus opponuntur, sive anni tempora mensiumque seriem respicimus, primum certe Eletheriensis Bacchi festum τὰ ἐν ἄστει Διονύσια, Limnaea Anthesteriorum sacra subsecutum est, Eleusinia utrique antecessisse constat.

XXXIV.

Cicero pro Murena c. 34 extr. ita disputat, ut *locum in circo amicis et tribulibus datum* ab ambitionis crimine liberare studeat; ubi etsi nonnulla excidisse videntur, quae transitum ad sequens caput pararent, eam tamen lacunam, quam v. c. Klotzius inter verba *haec homines tenuiores et a suis tribulibus vetere instituto adsequebantur*, reliquit, facili negotio expleri posse arbitrator. Illud sane, quod Ernestius, Schützius, Orellius ex vet. editt. retinuerunt, nullo modo ferri potest *haec homines tenuiores primum nondum qui a suis etc.*; sed *primum* cur tollamus, nulla causa est, nec quae sequuntur adeo nihili habenda sunt, ut cum Beckio et Moebio eliminari potius quam ex vetustae lectionis vestigiis emendari debeant. In codd. fateor parum subsidii est, quorum alii *nondum qui ea*, alii vel *nedum qui ea* exhibent; at quid obstat, quominus ex ipsis vulgatae ductibus eruamus *mox relicui*? Primum, inquit, in hominibus tenuioribus hoc concessum est, quibus nihil omnino invidiae habebat ditiorum sumtibus procurari unde ludos spectarent; mox tamen etiam alii hoc nacti sunt,

ut loca in spectaculis ab amicis tribulibusve acciperent, nulla horum invidia aut suspicione, quia velus institutum erat. Quanquam haec fortasse leviora; gravior est totius loci auctoritas, cuius nescio quomodo Ritschelii diligentia oblita est, quum in Parergis Plautinis p. 223 omnino fieri potuisse negaret, ut civibus Romanis loca ad spectandum in ludis publice datis pecunia redimenda essent: *wo fände sich auch eine Analogie, dass für die Feste, Spiele und Belustigungen, mit welchen die Grossen Roms dem römischen Volke schmeichelten, dieses Volk mit seiner Privatkasse wäre in Anspruch genommen worden?* Quid igitur? si revera omnibus ita liber aditus patebat, ut pariter suo quisque loco gratis invento spectarent, quo tandem pacto vel ambitio vel liberalitas in ea re cerni poterat, si quis spectacula, hoc est loca ad spectandum tributum daret? quamve facultatem habebat, ut, quod claris verbis Cicero narrat, viri primarii in circo totas tabernas tributum causa compararent? An circensibus quidem et gladiatoribus — hi enim *fori* mentione significantur, cf. Vitruv. V, 1, Schol. Cic. Divin. in Caecil. c. 15. quosque praeterea laudat Osannus de columna Maenia p. 16 sqq. — concedit ut spectatorum loca venalia fuerint, nos tamen reprehensione digni, qui in explicando loco Plaut. capt. prol. v. 10 sqq. eandem consuetudinem scenicis tribuimus? Nam de illis aliunde quoque constat, quod nec Murenianae interpretes fugit, ut de gladiatoribus ex Plutarchi V. C. Gracchi c. 12: *ἔμελλεν ὁ δῆμος θεᾶσθαι μονομάχους ἐν ἀγορᾷ, καὶ τῶν ἀρχόντων οἱ πλείστοι θεωρητήρια κύκλῳ κατασκευάσαντες ἐξεμίθουον*, de circensibus e Suetonii V. Caligulae c. 26, ubi *gratuita in circo loca* ita memorantur, ut alia non gratuita fuisse facile appareat; neve gratuita spectacula existimemus quibus ampliandis Festus p. 134 Müll. Maenium censorem *primum in foro ultra columnas tigna proiecisisse* tradit, Vitruvius velat *Maeniana superioribus coaxationibus collocari* iubens, *quae et ad usum et ad vectigalia publica recta disposita sint*; quod si ipse Ritschellius haec nos sponsionis formula provocavit, *si analogia spectaculorum pecunia redemptorum exstaret*, iam nunc opinor erroris notam, quam nobis inurere conatus est, abunde excussimus. Ne tamen scenicorum saltem ludorum eam liberalitatem fuisse arbitremur, ut in his certe gratuitus omnibus ad quemcunque locum aditus pateret, vel illud prohibet, quod primum theatrum, cuius exstruendi Romae periculum factum est, *a censoribus locatum* esse traditur (Liv. Epit. XLVIII; cf. Vell. Paterc. I, 15. Valer. Max. II, 4, 2), quos hoc instituto non minus reipublicae vectigalibus quam spectatorum commodis prospexisse probabile est;

nec si tunc severissimo senatusconsulto effectum est, ut *populus aliquamdiu stans ludos spectaret*, aut loca ad standum commodiora aut ipsos qui his successerunt gradus subitarios gratis dari necesse erat, donec crescens ambitionis luxuries hos quoque munificentia sua comprehenderet. Cicconis enim aetate propter Murenianae silentium facile patior theatra, qualia Scauri et Curionis describuntur, ea quoque re priora superasse, quod qui ludos ederent eidem loca spectatoribus sua impensa pararent; ab initio autem opinor satis munificentiae erat, si quis fabulam emeret, scenam exstrueret, histriones conduceret, choregium ornaret, denique facultatem spectandi populo praeberet, qua ut universis frui licebat, ita commoditatem videndi audiendique sibi quisque prospicere debebat; quod si ne unum quidem argumentum exstat, quod clare prohibeat, quo minus in scenicis quoque ludis ad gladiatorum circensiumque exemplum loca venalia fuisse statuamus, vel eis exemplis, quae Ritschelii acumen aliter explicando elevare conatum est, pristinam auctoritatem reddere licebit. Poenuli certe locus, ubi servi monentur, *ne obsideant, liberis ut sit locus, vel aes pro capite dent, sin id facere nequeant, domum abeant*, multo simpliciorum explicationem habet, si *aes pro capiti dandum* ad vectigal theatrale, quam ad mercedem manumissionis retulerimus, qualem si maxime solvere voluissent, in theatro tamen eius rei locus non erat, saneque iniuste egisset, qui hanc tantum eis optionem relinqueret, utrum se in libertatem redimere an theatro exire vellent; utque scite Ritschelius eorum ineptias notavit, qui servis peculiariter in theatro vectigal pendendum fuisse ex hoc loco collegerunt, ita nihil vetat, ne pedissequos, quos ille probabiliter cum heris suis intrasse suspicatur, si intra caveam manere vellent, et ipsos aes pro loco debuisse arbitremur. Neque *dissignatores*, quos spectatores sessum duxisse idem prologus docet, gratuitis magis quam venalibus sedibus conveniunt, si quidem gratuita loca in circo certe primis occupantibus cessisse ex Suetonii loco laudato apparet; nec si maxime concedamus tesserarum cavearum cuneorumque numeris notatas, quales ex imperatorum aetate supersunt, donari potius quam vendi solitas esse, eius temporis, quod Plautini prologi referunt, eandem condicionem fuisse ipsa *stantium* mentio patitur, qui in Captivis ut *ultimi* sedentibus opponuntur. Nempe talia theatra, qualia ad Graecorum exemplum exstructa per caveas et cuneos distributa erant, a summo ad imum per gradus descenderunt, ut ne ultimi quidem loco ad sedendum carerent, neque praecinctions sive diazomata, quo Ritschelius eos qui sero venissent remittit, ultimis potius

quam mediis spectaculis conveniunt; si qui igitur extremi stantes memorantur, ad rudiorum theatrorum formam remittunt, quae pone sedilia venalia etiam standi locum haberent, idque quo fidentius etiam nunc de Captivorum loco statuam, ipse Ritscheliuss efficit, qui in sequentibus:

vos qui potestis ope vestra censerier,
assiduorum vel locupletium significationem capite census oppositam mecum agnoscit. At si histrio se eius causa, qui inter ultimos standi tantum locum habeat, rupturum esse negat, locupletes autem reliquum accipere iubet, manifestum est illum, cui *non ubi sedeat locus sit*, pauperem esse, locupletes ubi sederent invenisse; quod nisi prorsus inepte standi sedendique discrimen cum censu poeta coniunxit, id ipsum, utrum quis in theatro staret an sederet, a re familiari pependisse necesse est, itaque ad veterem Mureti sententiam indignissime a Ritschelio repudiatam revertimur, qui modo ne *histriones* immiscuisset, ceteroquin perspicacissime *subsellium quaedam fuisse intellexit, pro quibus mercedula solvenda erat, si quis in eis sedere vellet*. Illud solum facile Ritschelio largimur, Prologum, qui certa sedilia memorat, a Plauto scribi non potuisse, cuius aetate populum *Romanum* etiam tunc stantem spectasse ex testimoniis superius allatis colligimus; noster tamen error ne hac quidem in re ullus est, qui solis Prologi verbis explicandis intenti vulgarem opinionem, qua is ipsi Plauto tribuitur, nullo modo probavimus, neque viri amicissimi aequitatem agnoscere potuimus, ubi hoc nobis exprobrat, quod explicatio nostra parum cum vulgari opinione conveniat, quam ipse nobis prorsus assentientibus pro falsa damnavit!

XXXV.

Inter difficillimos Iuvenalis locos merito habetur initium satirae octavae, quod vulgo secundum Pithoeum sic editur:

*Stemmata quid faciunt, quid prodest Pontice, longo
Sanguine censeri, pictosque ostendere vultus
Maiorum et stantis in curribus Aemilianos
Et Curios iam dimidios humerosque minorem
Corvinum et Galbam auriculis nasoque carentem?
Quis fructus, generis tabula iactare capaci
Corvinum, posthac multa contingere virga
Fumosos equitum cum dictatore magistros;*

in iisdem tamen et lectionum varietates tam insignes exstant, et virorum doctorum consensus tanta corruptelae signa agnovit, ut in tralaticia verborum forma acquiescere vix possimus. Mitto Pratei coniecturam ab Orellio ex uno codice receptam

humeroque minorem, quae satis refutatur Sili exemplo III, 42 de Acheloo cornu privato :

— *frontemque minor nunc annis Acarnan;*

at ipsorum *humerorum* loco non exigui Codd. habent *nasumque minorem Corvini*, iidemque fere integrum versum 7 omitunt et v. 8 scribunt *famosos*, quibus omnibus obtemperavit Schmidtius in delectu satirarum Bielefeldae 1835 edito; postremo etiam qui v. 7 retinent, plerique tamen pro *contingere* aliud verbum *deducere* offerunt, tresque adeo, scilicet ne idem nomen exiguo intervallo bis rediret, v. 7 *Corvinum* in *Fabricium* mutarunt. Quid igitur? recentiorumne editorum, Rupertii, Achaintrii, Heinrichii, inconstantiam sequemur, qui licet v. 4 *humeros* et v. 8 *fumosos* praetulerint, eorundem tamen testium, quibus has lectiones debuerunt, in v. 7 servando fidem spreverunt? an alteram ex duabus recensionebus, quarum hae varietates clarissima vestigia exhibent, presse sequamur? an tertia aliqua via ostenditur, qua vel relicta auctoritate vetusta ad genuinam poëta manum perveniri speremus? Primam utique rationem iam Handius reiecit ad Stat. Silv. p. 207, cuius haec verba sunt: *equidem versum septimum non tantum bonum, sed maxime necessarium censeo, et facile intelligitur, quo librarii errore hic versus omissus fuerit in codice illo, e quo multi alii descripti videntur, non vero unde ipse nisi ab auctore profectus in reliquos libros venerit, neque ullum interpolationis indicium apparet*; utque concedam, per sententiarum tenorem abesse potuisse, neque adeo rara esse apud Iuvenalem interpolationis vestigia, ut non et hic versus ab aliena manu intrudi potuerit, causae tamen, quibus illi editores iudicium suum tueri conati sunt, ad tantam medelae atrocitatem non sufficiunt. Nam quod Rupertius Corvini nomen iteratum criminatur, eodem iure prius eiusdem exemplum damnes; *posthac* autem, quod idem alienum ab hoc loco adeoque ineptum putat, ab utroque Webero satis explicatum est *deinde, si transis ab hoc ad alios* *), lectionisque varietas, qua *contingere* apud scholiastam a plurimorum librorum scriptura discedit, tantum abest ut suspicionem Rupertii confirmet, ut hunc ipsum versum mature exstitisse glossematisque dignum habitum esse monstret; Heinrichii denique ha-

*) De latinitate vocabuli, quam ipse Schmidtius Plautino exemplo firmavit, non est quod dubites apud poëtam, cui in hac metri sede vix alia particula suppetebat; sin maxime medela opus sit, praesto erit *posthac* sive *posthoc* quod etiam Plauto reddi maluit Schmidtius librariosque cum illo passim confudisse constat; cf. Giese ad Cic. divin. p. 329 et Hand. Turfell. T. IV, p. 495 et 507.

riolatio, qua eundem propter sequens *fumosos* appictum esse existimat, tota pendet ab explicatione *virgae*, qua imagines fuligine obsitas extersas esse putat, quasi hoc potissimum nobilitatis signum interpolatori in mentem venire potuerit, ut maiorum cerae identidem purgarentur; immo ne locum quidem habet lectio *fumosos* sine versu septimo, quia non intelligitur quomodo in *tabula generis* dictatores et magistri equitum fumo corrumpi potuerint! Codicibus vero qui huius causae arbitrium detulerit, magnopere cavere debebit, ne numerandis potius quam ponderandis suffragiis piaculum committat eosque duces sequatur, quorum caecitatem quum multi alii loci tum hic ipse propius examinatus abunde arguat. Et Rupertius quidem vel Heinrichius hoc ipsum declararunt, quum alias lectiones ab iisdem libris, qui illum versum omittunt, oblatos spernere non dubitarint; qui autem integram horum auctoritatem amplexus est Schmidtius hoc quoque exemplo ut plerisque aliis praestantiorem recensionem deteriori indignissime posthabuit. Scilicet eadem haec codicum familia est, quae Sat. I, 161 *verum* pro *verbum*, III, 112 *aulam* pro *avian*, IV, 96 *destinata* pro *festinata*, VI, 533 *caduceo* pro *cadurco*, VII, 8 *arca* pro *umbra*, ibid. 52 *cacoëthes aegroque* pro *et aegro*, VIII, 197 *natus* pro *minus*, IX, 40 *computat atque cavet* pro *ac cevet*, ibid. 100 *careas annonam veneni pro cara est*, X, 73 *turba tremens* pro *Remi*, ibid. 310 *nunc ergo* pro *i nunc et*, XII, 118 *turbam* pro *turrim*, XIV, 2 *maculam et rugam* pro *haesuram*, ibid. 67 *scrobis* pro *scobis*, XV, 25 *temetum deduxerat* pro *duxerat*, XVI, 29 *da testem iudex quem dixerit* pro *quum dixerit*, multaque alia manifesto et hinc inde ridiculo errore contra sensum adeoque contra metrum scripsit, cuique vel hanc ob causam etiam si ferri per se lectio aliqua possit, contra gravissima veteris scholiastae codicumque Puteani vel Budensis Pithoeique recensionem omnium ad hunc diem praeclarissimam, obsequium merito recuses; nedum ubi ipsa verba curatius spectata Pithoeanis cedere videantur. *Nasus* certe *Corvini* proxime ante *auriculis Galbam nasoque carentem* non intelligo quo modo ei probari possit, quem ipsius *Corvini* mentio bis deinceps iterata offendit; ut militam nimis factam synecdochen, qua pro *Corvino* denasato nasus deminutus inter maiorum imagines ostenderetur, nisi cum paucissimis nulliusque pretii libris utraque recensione conflata *nasumque minorem Corvinum* scribere placuerit; *famosi* autem cum *fumosis* comparati quam ieiune et languide dicantur, ne Achaintrii quidem iudicium quamvis salis alioquin hebes fugit, cuius haec nota est: *vitiosa forte et certe insulsa haec lectio est, quapropter eam non retinuumus*. Quod si nihilominus, ut dixi *fumosos*

sine septimo versu stare nequit, ne huius quidem omissione illius recensionis bonitas commendatur. Ne tamen ideo Pithoceanam recensionem protinus probemus, primum illud prohibet, quod nobis quoque duplex Corvini mentio vix toleranda videtur, deinde mirum est, capaci generis tabula nihil nisi unum Corvinum iactari, quo si quis praeterea dictatores magistrisque equitum referat, et illud redit quod modo monui in *tabula fumosorum epitheton* explicationem non habere, et *deducere* potius pro *contingere* scribendum erit, quia hoc vix sufficere videtur ad declarandum nexum, qui per ramos sive lineas in tabula genealogica ad imagines pictas discurrentes fiat; denique etiam illud suspicionem movet, quod versus 5 et 6 alibi transpositi sunt, ut in Chemnicensi sive Dresdensi, quem secutus Pinzgerus de versibus spuris et male suspectis apud Iuvenalem, Vratisl. 1827. 4. p. 17 hanc medelam commendavit:

*Et Curios iam dimidios humeroque minorem
Fabricium; posthac multa contingere virga
Corvinum et Galbam auriculis nasoque carentem?
Quis fructus generis tabula iactare capaci
Fumosos equitum cum dictatore magistris?*

Atqui *Corvinum* tantus codicum consensus tuetur, ut qui *Fabricium* pro altero substituat, nihil nisi ipsa corruptelae vestigia emendandique viam tollere videatur; *contingere* autem cum scholiasta vel contra reliquos libros ita tueor, ut *virgam* cum Doederlino Synon. u. Etymol. t. IV, p. 201 ad bacillum referam, quo gloriosus maiorum iactator imagines visentibus monstraverit; neque Pinzgeri transpositione multum lucramur, quum nec *fumosos a tabula* discernat et *Corvinum* epitheto privet, quo non magis quam Curii et Galba carere posse videatur. Immo ut dicam quod sentio, interpolata poëtae verba et ipse iudico, non tamen ut plerique septimum versum eiicio, sed quintum et sextum, quos eidem malae sedulitati tribuo, quae v. c. II, 21 ex uno versu duos finxit in codice Ulmensi:

*Clunem agitant Venerisque novo merguntur in actu,
Vituperans ego te ceventem, Sexte, verebor?*

iamque scholiastae tempore sextam Satiram tribus locis v. 348. 614. 631 binis ternisque versibus non profecto male factis ditaverat, ut si forte fortuna in nostros codices transissent, aegre ab ipsius poëtae versis distingui possent; postremo ne nostram quidem etiam alibi a manu interpolatrice immunem mansisse v. 112 docet, quem etiamsi Pinzgeri interpretatione tuearis, ipsa tamen verba *nam sunt haec maxima* interpretamentum redolent, multoque opinor et concinnius et vividius oratio procedet, ubi recisis sutelis sic scripsis:

*Si quis in aedicula deus unicus; haec etenim sunt
Pro summis. Bellos Rhodios unctamque Corinthon
Despicias merito; quid resinata iuventus etc.*

Nostro autem loco vide quam apta omnia futura sint, si ipsum iterati Corvini vestigium persecutus ad dittographiam confugeris, ut haec sola initio poeta scripserit:

*Et Curios iam dimidios humeroque minorem
Corvinum, posthac multa contingere virga
Fumosos equitum cum dictatore magistros,*

quamque facile iam reliqua omnis corruptela explicetur, si quidem primum alius pro *humeris* nasum scilicet ut IV, 147 *Cattis* Gelas, vel VI, 643 *saevae Colchidi* torvam, item VII, 60 *moestae paupertati* sanam, nostraque ipsa in satira v. 39 *stemma* sanguinem, v. 92 *Numitori* Tutorem, v. 146 *Laterano* Damasippum, v. 202 *faciei* frontem, v. 224 *cantui* salutum, v. 255 *pubi* plebem substituit, mox alius uberem sententiam etiam longius persequendam ratus integrorum versuum par ascripsit, quibus pro septimo intrusis mox etiam *fumosos* in *lamosos* mutari necesse erat, si qui autem utrosque pariter servarent, et ipsi facile induci poterant, ut *virga* ad *tabulae* lineas vel ramos relata *contingere* perspicuitatis causa in deducere mutarent; postremo ne sic quidem omnibus difficultatibus sublatis exstiterunt, qui vel duplicem Corvini mentionem emendando tollere vel transponendo efficere studerent, ne *capax tabula* solum Corvinum exhibere videretur, iidem tamen confusionem non sustulerunt, qua et vulgata lectio et omnes laborant, qui a stemmatis pictisque vultibus per currus et imagines ad tabulam generis et ipsam scilicet pictam redeunt. Nunc demum omnia sese ordine excipiunt: primum *stemma* flexurae, quibus illigata familiarum nomina in prima aedium parte collocata esse Seneca Benef. III, 28 testatur; deinde *picti vultus*, ad quos ipsos stemmata lineis discurrisse in atriis Plinius H. Nat. XXXV, 1 narrat; mox *currus* ahenei (Sat. VII, 125) statuetaeque triumphales quamvis mutilae, quales Martialis X, 2. 10 *dimidios Crispi equos* ridet; nihil igitur restat nisi *fumosae* hoc est *veteres cerae*, quibus tamen non ut stemmatis generumque tabulis omnium maiorum imagines, sed eorum tantum continebantur, qui magistratus curules gessissent, ut vel hanc ob causam versui sexto nihil cum octavo vinculi intercedat.

XXXVI.

Plutarchi Moralia quae dicuntur nondum ita persanata esse, ut critica ope supersedere possint, nuper in nonnullis exemplis demonstrasse videmur; aliud nunc accedat ex

eo libello, quo Plutarchus Epicureum illud λάθε βιώσας gravibus neque iniustis argumentis impugnavit, c. 2: μάλλον δὲ διελοῦ καὶ διόρισον τίνι τοῦτο προστάττεις· εἰ μὲν ἀμαθεῖ καὶ πονηρῷ καὶ ἀνοήτῳ, οὐδὲν διαφέρεις τοῦ λέγοντος· λάθε καὶ πυρέτιων, λάθε φρενιτίζων, μὴ γινῶ σε ὁ ἰατρός, ἴθι εἴψας ποι κατὰ σκοτόν σεαυτὸν ἀγνοούμενος σὺν τοῖς πάθεισι· καὶ σὺ ἴθι τῇ κακίᾳ νόσον ἀνήκεστον νοσῶν καὶ ὀλέθριον, ἀποκρύπτων τοὺς φθόνους, τὰς δεισιδαιμονίας, ὥσπερ τινὰς σφραγισμένους, δεδιώς παρασχεῖν τοῖς νοθετεῖν καὶ ἰᾶσθαι δυναμένους. Sententia clara est, qua Platonicum illud enthymema exprimitur ex Gorgia p. 478: κακίστα ἄρα ζῆ ὁ ἔχων ἀδικίαν καὶ μὴ ἀπαλλαττόμενος . . . σχεδὸν γὰρ που οὗτοι τὸ αὐτὸ διαπεπραγμένοι εἰσὶν ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῖς μεγίστοις νοσημασι συνεχόμενος διαπράξαιτο μὴ διδόναι δίκην τῶν περὶ τὸ σῶμα ἀμαρτημάτων τοῖς ἰατροῖς μηδὲ ἰατρευέσθαι, cf. Republ. IX, p. 591, Legg. V, p. 728; in verbis autem offendit secundum ἴθι, quod tantum abest ut ex priore explicacionem habeat, ut ab hoc ipso corruptelam suam traxisse videatur. Neque enim, ut Epicureus comparatur homini, qui aegrotum latere iubeat, ita eiusdem sequentia verba esse possunt, quibus alterum scilicet abire iubeat metuentem, ne vitiorum morbum perniciosum et insanabilem castigaturus pandat; sed ad ipsum potius Epicureum sermone converso ἴθι scribendum est, ut haec sententia exeat: eodem modo, quo ineptus sit, qui febricitantem tenebras potius quam medicum quaerere iubeat, te quoque scίto, ubi castigationem metuens perturbationes animi tanquam ulcera quaedam obscuritate presseris, vitiis tuis insanabilem et letalem morbum effecturum esse. Mox quoque c. 3 vix dubito quin pro ἴν' ἀμνηστιά νομοθετῆς ἀρετήν legendum sit ἦν ἀμνηστία, proclivi confusione, cuius exempla habemus apud Plat. Charmid. p. 176: ἴν' ἐπάδειν παρέχης Σωκράτει, et apud Dinarch. c. Demosih. §. 1: ἴν' ἐξελεγχθῆ ὀτιοῦν εἰληφῶς παρ' Ἀρπάλου: nisi forte scriptoris magis quam librariorum vitium esse videatur, ut in fab. Aes. 157, ubi nolim reponi εἰάν pro ἴνα τι χορήγη ἀνάγγειλόν μοι, quia hoc certum esse videtur, vulgarem Graecorum sermonem has duas particulas adco confudisse ut vel Iliadis exemplaria iam ante Aristarchum ea labes invaserit. Nam quod Aristarchus versum Iliad. VII, 353:

ἐλπομαι ἐκτελέεσθαι, ἴνα μὴ ῥέξομεν ὧδε

corrigendo ἴν' ἄν sanari arbitratus est, nihilo plus profecit quam Ahrensius in Ritschelii Mus. Rhen. t. II, p. 174 simili correctura Odys. III, 327:

λίσσοθαί δέ μιν αὐτὸν ἴνα νημερτὲς ἐπίση,

ubi si constructio particulam ἴνα respuebat, non magis ad-

mittebat *ἴν' ἄν*, in quo idem particulae usus manebat *); multoque rectius existimasse videntur, qui totum Iliadis verbum eliminarunt, cf. Schol. Venet. p. 183: τὸ ἴνα ἀντί τοῦ ἐάν παρὰ Ἡρωδιανῶ, παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις ὠβέλισται: hac tamen ipsa re confirmatur vulgaris usus, quem ne Aristophani quidem demi velim in loco notissimo Nubb. 1234: *ἴν' ἄν κελεύσω γώ σε*, sicut ipse Godofredus Hermannus Opusc. T. IV, p. 133 in Ran. v. 175 pro *ἐάν συμβῶ τί σοι* aliorum librorum lectionem *ἴν' ἄν* praelulit, cf. et Porson. ad Eurip. Phoen. v. 89. Illud modo cavendum, ne vicissim scriptori relinquamus, quod in eiusdem confusionis proclivitate a librariis corrumpi poterat; eamque ut nostri loci causam esse malim, quum reliqua Plutarchi elegantia tum illud efficit, quod paulo ante praecedit *ἴνα μηδ' ἀποθανόντες λάθωσι*, significatu consilii, cui vix probabile est scriptorem diligentem eandem particulam cum alia vi tam prope subiuncturum fuisse. Difficiliora sunt quae sequuntur c. 4: *εἰ δὲ ἐκ τοῦ βίου καθάπερ ἐκ συμποσίου φῶς ἀναιρεῖς τὴν γυνῶσιν, ἧ πάντα ποιεῖν ἐξ ἡδονῆς πρὸς ἡδονὴν λανθάνουσι*, ubi hac tantum tenuis procedo, ut meliorem sensum fore arbitror, si pro *λανθάνουσι* legi possit *ἀνδάνει* sive *ἀρέσκει*: certam vero medicinam habere videor c. 7, ubi plerique post *συνόντες* magnam lacunam hiare statuunt, ego omnia recte procedere pulo, modo sic pergamus: *ἡ δὲ γε τῶν ἀνοσίως βεβιωκότων καὶ παρανόμων ὁδὸς κ. τ. λ.* Vulgo enim legebatur *ἡ δὲ τρίτη*, quo facto desiderabatur secunda vel media quaedam via inter piorum praemia et scelestorum poenas; necessaria tamen talis via mentio omnino non est, neque quicquam lenius esse existimo, quam ut solam particulam *γὲ* pro nota numerali habitam *terτίας* illi viae originem dedisse statuamus, praesertim quum notis numerorum ordinalium finalis syllaba passim ascribi solet, cf. Bast comm. palaeogr. p. 851.

*) Inauditum dicit Ahrensus *ἴνα* post *λίσσεσθαι* similisque significationis verba; contrarium docebit Demosth. Cor. §. 155: *καὶ ἄξιόν ἴνα βοηθήσῃ τῷ τε Ἀπόλλωνι καὶ τοῖς Ἀμφικτύοσι*. Alia quaestio est, num solum *ἴνα* ante *νημερτὲς* ultimam producere possit; at hanc quoque sufficienter solvit Mehlhornius in progr. Ratibor. 1843.